

**„ОФИЦИАЛЕН ПРАВОПИСЕН РЕЧНИК НА БЪЛГАРСКИЯ
ЕЗИК“ – НОВОСТИ И ПРОБЛЕМИ ПО ОТНОШЕНИЕ НА
ПРАВОПИСНИТЕ И ГРАМАТИЧНИТЕ ПРАВИЛА**

Теофана Гайдарова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

**THE OFFICIAL BULGARIAN SPELLING DICTIONARY –
NOVELTIES AND PROBLEMS CONCERNING SPELLING
AND GRAMMAR RULES**

Teofana Gaydarova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

The study is dedicated to The Official Bulgarian Spelling Dictionary published in 2012. The study shows our analysis of the novelties which we compare with the ones in The Official Bulgarian Spelling Dictionary published in 2002. We pay attention to both the positive and the negative sides, namely – inaccuracies and discrepancies.

Keywords: modern language rules, spelling novelties

В статията си „Правописните правила – време за промяна в подхода“ Руска Станчева отбелязва, че справочникът с основните правила и предстоящият Официален правописен речник на българския език (по-нататък ОПРБЕ) „ще създадат ефекта на излъганите очаквания“ (Станчева 2012: 17), тъй като е възприета линия „на поддържане на действието на правописните правила, фиксирани в досегашната кодификация“ (пак там). Амбициозната задача, която си е поставил авторският колектив на ОПРБЕ, очевидно е свързана с по-високата степен на унификация и по-пълната правописна кодификация. За нас ОПРБЕ е наистина речник на излъганите очаквания, но по съвсем други причини. Очакванията ни не са оправдани, защото смятахме, че в третия академичен правописен речник ще бъдат избегнати елементарните

несъответствия, изискващи единствено отговорно отношение към описания материал и към представянето на речниковите единици.

Абстрахирайки се от строгите научни теории и доводи, смятаме, че на чисто прагматично ниво правописният речник е особен вид помагало, което трябва лесно, достъпно и категорично да отговаря на правописните търсения на езиковеди, учители, ученици, служители, работници в различни области, българи и чужденци, млади и стари и т. н., тоест на нуждите на всички. Той определено е книга за всички, които пишат на български език и искат да уважават себе си с грамотно писане. Следователно словникът му трябва да бъде ясен и категоричен, максимално точен и в никакъв случай да не е противоречив. Същото се отнася и до предговора с правилата, които, отпечатани в подобен речник, стават закон.

В настоящия текст ще се опитаме да се спрем на някои несъответствия, без да коментираме концептуално подхода. В крайна сметка авторите са разгърнали своите лични виждания, базирани както на сериозни научни изследвания, така и на наблюденията на службата за езикови справки към ИБЕ. Смея да твърдя, че тези наблюдения са доста ограничени, защото твърде малко хора от твърде ограничен контингент и ограничен брой населени места прибягват до услугите на справките.

През септември 2011 г. излезе предварителната книга, наречена *Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила* (вж. Правила 2011). В нея всъщност беше отпечатан предговорът на новия речник, който се очакваше до края на календарната 2011 година, но го дочакахме през септември 2012 г. Не е ясно защо тези основни правила излязоха една година преди речника, тъй като те изцяло дублират неговия предговор без някои навярно печатни грешки. Според нас това издание няма никаква функция, освен че увеличава цената на правописния речник. Въпреки всичко може да се каже, че някои заявки в тази предварителна книга бяха силно смущаващи и тревожещи, но при липса на словник всяка реакция беше излишна.

Издаден през септември 2012 г., **Официалният правописен речник на българския език** е третият нормативен речник на Института за български език към БАН. Той описва актуалното състояние на българския език и узаконява правописните и пунктуационните промени, настъпили през последните десет години. В него се въвеждат около 10 000 нови думи, които засега са се настанили в езика ни. Има и такива, при които изписването е променено или са въведени като дублетни. Някои дублетни форми са запазени, а други са

отпаднали. Промените са свързани с различни категории думи и са на различни места в речника и затова е необходимо детайлно прочитане и съпоставка на речниковите статии. При излизането на **Нов правописен речник на българския език** (НПРБЕ) през 2002 година отправихме препоръка към авторите да направят приложение с новостите и промените, което не се случи нито тогава, нито при издаването на ОПРБЕ. А таква приложение би могло да ориентира бързо и ефективно ползвателите на правописния справочник. Но явно това е непосилно за авторите на речника, което подсказва, че може би е време за смяна на подхода при изработването на правописния речник, като се използват по-съвременни технически средства.

Когато започнахме да четем речника, се опитахме да намерим концептуалната схема и подхода, използвани от авторите. Може би не ни достигна компетентност, но не успяхме да установим ясна концептуална позиция и последователност, затова няма да ги обсъждаме.

В по-нататъшното изложение ще се спрем на някои забелязани от нас предимства и недостатъци на Официалния (не се наемаме да коментираме това претенциозно определение, но очевидно звучи комерсиално) правописен речник. При анализа на предговора и словника на ОПРБЕ прави впечатление, че представените нови формулировки на правописните и пунктуационните правила, направените допълнения и уточнения невинаги са по-ясни, по-разбираеми и четивни. Уводната част не е особено съкратена, въведени са и нови моменти. Забелязват се множество несъответствия в ОПРБЕ, който вече е единственият официален справочник за правопис и пунктуация. Лошото е, че ако искаме да ги открием, трябва да прочетем целия речник и да го съпоставим със стария.

Основното предимство на новия речник е свързано с установяването на правописа на скоро навлезли в езика ни думи, като *акаунт*, *е-фактура*, *айфон*, *мейнстрийм*, *ноутбук*, *м-търговия*, *дейтарум* и т. н. Няма да коментираме тяхната нужност и устойчивост, но е добре да ги има, за да не съществуват колебания по отношение на техния правопис.

Общите правописни правила, представени в предговора, започват традиционно с правописни правила с фонетичен характер.

Няма промяна в правилата за **променливо я**. Но за съжаление, в това отношение ОПРБЕ ни поставя в изключително трудна и необичайна ситуация. Проблемите произтичат от един от основните недостатъци на речника – а именно липсата на спреженията на глаголите в словника. Представянето им само с основна форма не ни

дава възможност да направим справка за правописа както на глаголните времена, така и на причастните форми. Това не кореспондира с уговореното в предговора, където се твърди, че са избегнати по-елементарните случаи, за да се обърне внимание на проблемните (ОПРБЕ: 141). Твърдението звучи направо несериозно, защото в словника на едно прилагателно като например *аминокиселинен* или *източноправославен* са посветени по пет реда, а няма нито един спрегнат глагол, нито пък някои проблемни думи като *кабарче?*, *любещ?*, *дискомузика?* и т.н. Но този подход определено е най-последователно прокаран в речника: щом някоя дума е проблемна, нея просто я няма. Ако решим например да проверим спрежението на глагола *чета*, ще намерим единствено формата за 2 л. ед.ч., тоест *-еш*. В НПРБЕ всички глаголи, които са от първо и второ спрежение и са наистина проблемни, бяха представени с формите за сегашно време, минало свършено време, минало несвършено време, сегашното деятелно причастие, миналото свършено деятелно причастие, миналото несвършено деятелно причастие, миналото страдателно причастие и деепричастието, повелителните глаголни форми – *чета*, *-еш*, *четем*, *четох*, *чете*; *четях*, *четеше*, *четяхме*, *четяхте*; *чел*; *четял*, *четели*; *четен*; *четящ*, *четящи*; *четейки*; *чети!*, *четете!* Както се вижда от примера, сред тези форми има доста проблемни във формообразователно отношение. В ОПРБЕ цари пълна неяснота по тези въпроси и е добре да се прави справка с НПРБЕ. Иначе правилата за писане на думите с променливо *я* са абсолютно идентични с представените в НПРБЕ. Има някои нови дублетни форми, като: *бялна се* и *белна се*, *дялна* и *делна*, *рязна* и *резна*, *десноцентристки* и *дясноцентристки* (*но*: *деснофлангови*, *дясноориентиран*), *лявовъртящ* и *левовъртящ* (*но*: *леворък*, *левосектант*), *големогабаритен* и *голямогабаритен*, *големокалибрен* и *голямокалибрен*, *големоплощен* и *голямоплащен* и др. Също така искаме да обърнем внимание на съществителни като *прищявка*, при които не е дадено мн.ч., и *нагрявка*, *задявка*, *вяра*, *спявка*, при които са фиксирани форми за мн.ч. *нагревки*, *задевки*, *вери*, *спевки* и др. При повечето съществителни от този род мн.ч. е посочено, следователно трябва да се спазва правилото *прищявка* – *прищевки*. В този смисъл не би трябвало да се спестява място за подобни проблемни думи и техните словоформи и да се обърща внимание на елементарни случаи, тъй като това противоречи на концепцията на речника.

В НПРБЕ имаше някои пропуски при двувидовите глаголи на *-ирам*, като *телефонирам*, *абстрахирам*, *гримирам*, *ангажирам*,

някои от които бяха изписани с *-в-* – *заангажирвам* и т.н. В ОПРБЕ е оставен единствено глаголят *избродирвам* и отглаголното съществително *избродирване*. Би било добре да се приложи последователен подход към тези глаголи, защото така не е ясно дали става дума за нарочна или за печатна грешка. Както е и в други подобни случаи – например защо трябва да пишем *издръжлив* и съответно *неиздръжлив* или пък по каква причина *медно-никелов* се пише полуслято, а *меднокалаен* – слято. Подобни примери са много и смятаме всъщност, че в повечето случаи не става въпрос за осмислено различие, а за недоглеждане.

Новост е също така извеждането в отделен параграф на **правописа на *-к-* и *-г-*** в глаголни форми. Те се грешат особено често – например: *сека, секат, пека, пекаат, река, рекат, тека, текат, мога, могат*. Бихме препоръчали да се обърне внимание (тоест да се изпишат в словника) и на миналите страдателни причастия, образувани от тези глаголи, като *печен, облечен, наречен, речен* и т. н., които също са проблемни.

Правилата за правописа на **двойните съгласни** не са променени. Във връзка с тях обаче интерес представлява съществителното име *именик*, при което явно двойното **н** е смислоразличително. Тоест *именик* е човек, който има имен ден (*именик, именици, двама именици, именица*), а *именник* е вид документ със следното формообразуване: *именник, именици, два именника*. Не са разграничени обаче думите *едноименник* и *съименник*, при които двойното **н** е съхранено. Разбира се, съществуват две прилагателни: *имен, имения (т), имени* и *именен, имениния(т), именна, именно, имени*.

В предговора по-ясно и опростено са представени правилата за **предаване на собствени имена от чужди езици в българския книжовен език**. Допуска се писането на **с** или **з** в края или в средата на имена от английски език, т.е. *Чарлз* и *Чарлс*, *Дикенз* и *Дикенс*, *Холмс* и *Холмз*, *Голсуърти* и *Голзуърти*, *Солсбъри* и *Солзбъри* и т.н. Обръща се внимание на някои отдавна навлезли и широко известни собствени имена, които се предават на български в преведена или полупреведена форма. Подобни бяха посочени и в стария речник, но в друг параграф. Тук чрез примери се разрешава и въпросът за тяхната употреба с пълен или кратък член в зависимост от синтактичната позиция. Посочени са примери от типа на: *Белия(т) дом, Великата френска революция, Нобелова награда за литература; Августин Блажени, Екатерина Велика* и мн.др.

Според ОПРБЕ се допуска също така имената на някои географски обекти да се предават преведени или транскрибирани. Например: *Големия(т) каньон* и *Гранд каньон*, *Огнена земя* и *Тиера дел Фуего*, *Скалисти планини* и *Роки Маунтинс*. Не е ясно обаче защо в *Роки Маунтинс* изписването става с две главни букви, а в *Гранд каньон* – с главна и с малка. Това би трябвало да се унифицира.

При изясняването на предаването на собствени имена от чужди езици в оригиналната им форма се допуска широко известни собствени имена от чужди езици да се предават в оригиналната си графика. Например: *Yahoo* и *Microsoft* отново се намират в преговори. *Facebook* ви помага да се свързвате с хората в живота ви. Очевидно кирилицата и латиницата могат да се използват заедно и не бива да ни учудва смесването им и в кандидатстудентските работи, което обаче обикновено е неуместно.

Правилата, отнасящи се до употребата на **пълната и кратката членна форма при имената от мъжки род**, са по-ясно формулирани в сравнение с НПРБЕ и илюстрират повече случаи. В НПРБЕ на този въпрос е посветена страница и половина, а в ОПРБЕ – цели четири страници. За първи път е използвано старото учебникарско правило за заместване с местоимението *той*, когато употребяваме пълен член, и с *него* – при наличието на кратък член. Новост е препоръката за членуването на географските названия с пълен и кратък член, но само тогава, когато са в основна форма. Например: *Искър*, *Искърът*, *Искъра*, *Лувър*, *Лувърът*, *Лувъра* (ОПРБЕ: 21 и 23). Те са разграничени от такива географски названия, чиято основна форма е само членувана, например: *Юндола*, *Леденика*, *Превала* (ОПРБЕ: 24). Последните се запазват по този начин независимо от синтактичната си позиция в изречението.

Например: *Пред Лувъра се издига кристална пирамида.*

Правилата за употребата на **бройната форма** не са променени. Има обаче две противоречия в словника. Не е ясно защо трябва да пишем *двама кочияша* и *двама момъци*, вместо *двама кочияши* и *двама момци*. Съвсем правилно са дадени като дублети *двама сина* и *двама синове*, защото в НПРБЕ беше призната само формата *двама сина*. В същото време трябваше да се даде и гратисен период за формата *двама човека*, наред с посочената *двама души*. Според ОПРБЕ книжовно правилно е единствено *двама души*. Разграничението между лица и нелица при съществителните имена във връзка с употребата на бройната форма много добре може да се илюстрира с омоними, когато две съществителни напълно съвпадат по форма, но едното от тях означава лице, а другото – нелице. Това е

направено в ОПРБЕ, като на съществителните имена са поставени индекси и са описани като лица и нелица. Например: *дразнител¹, -ят, -я, дразнители, (двама и т.н.) дразнители (лице) и дразнител², -ят, -я, дразнители, (два и т.н.) дразнителя (нелице), рибар¹, -ят, -я, рибари, (двама и т.н.) рибари (лице) и рибар², -ят, -я, рибари, (два и т.н.) рибаря (нелице)* и т.н. В НПРБЕ за последните две думи например беше уточнено, че първата означава лице, а втората – птица. Така би било по-лесно за потребителите на речника, но трябва да се съобразим с новия начин. Понякога ще е добре да имаме подръка и двата речника, за да си доизясняваме някои понятия и примери.

За пръв път в правописен речник е обърнато внимание на **местоименните форми**. Пояснено е, че местоименните форми за м.р. ед.ч. *кого, когото, някого, никого* са задължителни в писмен текст, отнасят се за лица и изпълняват служба на допълнение в изречението. Те бездруго отдавна не се използват в устната реч, но сега вече се обявяват за задължителни само в писмен текст. Въпреки всичко е добре да се спазват, защото, ако се налага да ги употребяваме само в писмен текст, без да ги изговаряме в устната реч, ще ни бъде много по-трудно.

Специално е обърнато внимание на **окончанията за 1 л. мн.ч., сег. вр. на глаголите от първо и второ спрежение**. Категорично е упоменато, че те имат единствено окончание **-м**, тоест *четем, пишем, говорим*. Това е възстановяване на нормалното статукво, защото според НПРБЕ в разговорната реч се допускаше окончание **-ме**, т.е. *четеме, пишеме, говориме*.

Частта, посветена на **съгласуване по число**, е разширена с обяснението, че в словосъчетания от съществително име и две или повече съгласувани еднородни определения, които се отнасят до еднотипни обекти, съществителното име е в ед.ч. Например: *Рилски и Бачковски манастир, синята и бялата кола, английски, немски и руски език* и т.н. Другите случаи се отнасят до съгласуването по число в състава на учтивата форма и при тях няма разлики в сравнение с НПРБЕ.

По отношение на **слятото, полуслятото и разделното писане** ОПРБЕ създава доста противоречия, които се коренят основно в изключително трудните и претенциозни правила и в явното разминаване както между предговора и словника, така и между отделни части на словника. Законотворческата логика не е ясна във всички аспекти, макар че на правилата са посветени 17 страници от предговора. И за това състояние има сериозни причини. Смятаме, че то най-вече се дължи на факта, че основните принципи за слято, полуслято и разделно писане и съпътстващите ги правила са създадени

още през 40 – 50-те години на 20. век. Като основни се посочват наличие или отсъствие на съединителна гласна, съчинително или подчинително отношение между основите, разположение на главната и подчинената основа, самостоятелност или зависимост на съставките, вид на ударението – главно, второстепенно (или равностойни ударения). Тези много и различни принципи създават объркване при прилагането на правилата. Още повече речникът е за всички, а често дори за специалисти е трудно да установят коя основа е главна и коя подчинена, дали дадена дума се използва самостоятелно в езика, или не, или пък какъв е словообразователният модел на определена сложна дума. Например: дали трябва да кажем *архитект реставраторът* или *архитектът реставратор*, за да проверим дали съществителното име се пише полуслято или разделно. Или пък дали прилагателното име *административно-управленски* е образувано от *административно управление* като словосъчетание, или от равностойните основи *административен* и *управленски*. И двата варианта на проверка звучат логично. А примерите от такъв характер изобилстват в словника. Друг проблем също така е фактът, че нормата твърде често е била променяна и една дума се е пишела ту слято, ту полуслято, ту разделно. Например *голмайстор* и *голлия* в речника от 1983 г. са написани **слято и полуслято**, в речника от 2002 г. – **слято**, а според ОПРБЕ *голмайстор* трябва да се пише само **слято**, а *голлия* е със звездичка – т.е. може **и слято, и разделно**. Естествено, че ще настъпи объркване и всеки ще си пише думата, както си иска. Това е валидно най-вече за хората от по-старото поколение, които са преминали през всички изброени по-горе речници – като се започне от първия речник на БАН от 1955 – 59 г., мине се през речника от 1983 г. и преиздания му вариант от 1995 г., после през НПРБЕ от 2002 г., та до ОПРБЕ от 2012 г. Както се вижда, времето между последните два речника е 10 години. Следователно беше крайно наложително да се направи приложение (дори само за слятото, полуслятото и разделното писане), в което да бъдат регистрирани единствено промените. Сега обаче без такова приложение ползващите речника трябва да извеждат промените и да си ги обясняват. Важно е също така, че последните два речника определят какво е сложна дума, но избягват дефиницията на съставна дума и синтактично словосъчетание. Недефинирането на тези базови понятия също предизвиква несъответствия. На фона на всички тези проблеми не е учудващ фактът, че в ОПРБЕ се наблюдава „лесен“ начин за постигане на правописно единство по отношение на всякакви проблемни казуси – ако някоя дума не се „вписва“ в правилата, тя

просто е премахната. Накратко, именно по отношение на концепцията за слятото, полуслятото и разделното писане е необходима смяна на подхода, изразяваща се най-вече във формализиране на правилата.

Слятото, полуслятото и разделното писане на съществителните имена е един от най-спорните моменти в ОПРБЕ и има най-много несъответствия между предговора и словника. Става дума за точки 53.4., 53.4.1., 53.4.1.1., 53.5., 53.5.1. (ОПРБЕ: 52 – 53). Предлага се някои думи да се пишат по традиция, при други се допуска слято и разделно писане, а трети се изписват слято, защото са образувани от съчетаването на съставка от чужд произход, която се свързва с домашна или с чужда дума. Дотук всичко е привидно ясно. Смущава фактът, че думи, които трябва да се изписват слято по традиция, в словника са представени и слято, и разделно. Или пък думи, за които е разрешено слятото и разделното писане в предговора, в словника липсват. Съществуват и такива сложни думи, дадени като пример за полуслято писане, които в словника се изписват слято и разделно. За да не бъдем голословни или многословни, ще дадем само няколко примера. Съществителното име *вакуумарат* в предговора е представено като дума, която по традиция се пише слято заедно с *балетмайстор*, *голмайстор*, *емайллак*, *киносалон*, *тестпрограма*, *щабофицер*, *яхтклуб* и т.н. В словника обаче *вакуумарат* и *тестпрограма* са думи със звездичка, т.е. могат да се пишат слято и разделно, а *балетмайстор*, *голмайстор*, *емайллак*, *киносалон*, *щабофицер*, *яхтклуб* се изписват само слято. Или пък *душ-кабина* е дадена в предговора на с. 51 като пример за полуслято писане, докато в словника липсва, но такива като *душбатерия* и *душгел* са представени като „звездни“ дублети (тоест изписват се и слято, и разделно). Подобен е и случаят с *поп-фолкфест*, написана полуслято в предговора, а отбелязана със звездичка в словника. *Кафе машина* е представена в предговора със слято и разделно писане, а в словника липсва. Всички думи обаче с първа част *кафе* в словника се пишат полуслято. В началото на февруари 2013 г. издателство „Просвета“ отпечата на сайта си една добавка от пропуснати в ОПРБЕ думи (за съжаление, те са само 12 думи), между които са и *кафе машина* и *кафе пауза*, представени като „звездни“ дублети. Така сега те се изписват и слято, и разделно, а всички останали като *кафе-сладкарница*, *кафе-аперитив*, *кафе-бар*, *кафе-бюфет* и т. н. са с полуслято писане. Ще представим и някои думи, при които се наблюдават подобни проблеми. *Концертмайстор* се пише слято (а как се пише *концерт рецитал*, която липсва?!). *Голмайстор* се изписва слято, а *голлия* е „звезден“

дублет. Интересни са и думите, означаващи музикални термини. Например *денсмузика* се пише слято, липсва *денсклуб*; *дисководещ* се пише слято, липсва *дискомузика*. Липсват словоформи на *кънтри*, *метъл*, *госпъл*, *спиричуъл*. Всички думи с първа част *джаз*, *поп* (с изключение на *попсцена*), *пънк*, *рап*, *рок*, *техно* (само като музикален стил), *хард* (само като музикален стил), *чалга* и др. са „звездни“ дублети. Смятаме, че единствено затруднения, а не яснота пораждат например думи с първа част *етно-* и *евро-*, които са с разнообразен правопис, но без основателна причина за някои от тях.

Ясно е, разбира се, защо думи като **бизнесабонат*, **бизнесадминистрация*, **бизнесадама*, **бизнесклимат*, **бизнесконсултант*, **бизнеспарк*, **бизнесплан*, **бизнессекретарка*, **бизнессреда*, **бизнестарифа*, **бизнесфорум*, **бизнесцентър* са дублети, а *бизнесмен* се пише слято. При *бизнеселит* обаче е необяснимо само слятото писане. Или може би просто е забравена звездичката? Но тъй като няма списък с печатни грешки, това никак не може да бъде установено. Съвсем не е оправдано обаче *харддиск* да се пише само слято, а **компактдиск*, **флопидиск* да са дублети. Или пък **шахклуб*, **джазклуб* (дублети), *кафе-клуб* – полуслято. Не е ясно и защо в словника липсват всички думи с първа част *интернет* (в предговора на с. 63 намираме *интернет страница*, написана разделно), липсват още и *кешмаркет* и *кеш мениджмънт* (има *кешпамет*), *боб чорба*, *грис халва*, *дерби мач*, *дерби среща*, *кънки бягане*, *кънки спорт*, *офис техника*, *офис център* и много, много други.

Проблеми има и при **слятото, полуслятото и разделното писане на прилагателните имена**. Не е регламентирано изписването на прилагателните имена, означаващи различни цветове или нюанси на един цвят. В предговора на с. 56, т. 53.17. са представени сложни прилагателни, в които подчинената основа е наречие, свързано с главната основа със съединителна гласна или завършващо с гласна, изпълняваща ролята на съединителна. Изброени са думи като: *аленочервен*, *бледосин*, *вечнозелен*, *жабешкозелен*, *изумруденозелен*, *мастиленозелен*, *медночервен*, *аленочервен*, *отровназелен*, *светлосин*, *турскосин*, *тъмнокафяв*, *яркочервен*. В предговора само между другото са представени и думи като *бяло-зелено-червен*, *жълто-зелен*, *синьо-зелен*, *черно-бял* в т. 54. 6. като сложни прилагателни имена, образувани от основи на относителни и качествени прилагателни имена. В словника обаче думите са хаотично представени явно в зависимост от личните предпочитания на авторите на отделните начални букви. Например:

кафяво-розов и лилаворозов, кафеникавочервен, кафеникавожълт, синкавозеленикав и сивкаво-червеникав и т.н.

В т. 54.7. се дефинират сложни прилагателни, образувани от две равностойни собствени имена (всяка съставка се пише с главна буква). Примерите са: *Бойл-Мариотов, Кант-Лапласов, Кирило-Методиев, Асиро-Вавилонски, Еленско-Твърдишки, Рило-Родопски* и т.н. Отваряйки словника обаче, се натъкваме на примери от типа на *асиро-вавилонски, гайгер-мюлеров, питагоров* и др. под. Не е обяснено, че в случаите с малка буква всъщност става въпрос за терминологични съчетания. Това е казано за някои от тези думи на с. 47, където се представят такива притежателни прилагателни, образувани от лични имена, намиращи се в състава на фразеологични съчетания, като *брауново движение, евклидова геометрия, питагорова теорема, паркинсонов синдром* и т. н. (т. 42. 7.). Би било добре също да се обясни, че *Рило-Родопски масив* се пише с главни букви, а *рило-родопски климат* – с малки.

Не е ясно също така защо в т. 54.4. се твърди следното: „Когато като подчинена основа е използвана буква, сложната дума се пише полуслято (*а буквата обикновено е главна*). Примерите са **Г-образен, П-образен, Т-образен, V-образен, s-образен** (потъмн. е мое, Т.Г.). Само маркираните ги има в словника. Останалите липсват.

Съществува и различно спрямо НПРБЕ изписване на сложни прилагателни, образувани посредством съчетаване на притежателно прилагателно от лично име и приложение към него. Препоръчва се полуслятото писане, като личното име запазва главната буква (с. 55): *професор-Петрова хипотеза, министър-Иванов проект, дядо-Стефанов имот, чичо-Георгиева снаха*. Съхранено е правилото за сложни прилагателни, образувани от собствени имена, включващи названия на титли и звания. При тях всяка съставка се пише с главна буква. *Бай-Ганъов характер, Хаджи-Димитров подвиг, Патриарх-Евтимиево дело, Поп-Минчова „Видрица“* (стр. 60). И тук отново стигаме да един въпрос, който ни е вълнувал винаги, а еднозначен отговор не сме намерили. Кой точно и защо точно тези титли и звания се пишат с главна буква? Обясняваме обикновено, че това са тези, които са станали част от името на известната личност. Но кои са те? Както в НПРБЕ, така и в ОПРБЕ те не са еднозначно определени (вж. т. 39.2., т. 39.2.1. и т. 55.4.4.)

Интерес представляват и следните изисквания, фиксирани в т. 53.15., 53.15.1 (с. 55), т. 42.8. и 54.3.

Точка 53.15. гласи: „Сложни прилагателни на **-ски** за качествена характеристика, образувани от съчетания от лично и фамилно име или от лично име, придружено от бай, бачо и др., се пишат слято.

иванвазовски патриотизъм, йорданрадичковски подход, радойралиновски сарказъм.

байганьовски инат, бачокировски подвиг, кралимарковска сила, отецпаисиевски плам“.

Точка 42.8.: „Прилагателни имена, образувани от собствени имена, които не изразяват притежание, а качествена характеристика.

ботевско чело, геомилевски стил, вапцаровска диалогичност, платоновски свят“.

Точка 53.15.1.: „Сложни притежателни прилагателни имена, образувани от съчетания от лично и фамилно име, се пишат полуслято (и с главна буква за всяка съставка).

Димитър-Димова творба, Емилиян-Станев разказ, Златю-Бояджиев маниер, Иван-Фунев портрет, Димитър-Осининов превод, Стоян-Михайловски химн, Цанко-Церковски роман“.

Точка 54. 3.2. фиксира вече посочените примери от типа на *Байганьов характер*.

Същевременно на стр. 43 в т. 40. 1. във връзка с правилата за главна буква се изписва следното: „Притежателни прилагателни имена, образувани от имена на лица (лични, фамилни, псевдоними), с изключение на случаите в т. 42.7., 42.8, 42.9.

Вазов роман, Ботева поезия, Дикенсов стил, Дарвинова теория, Йовкови разкази, Менделеева таблица, Наполеонов войни, Нобелова награда, Димовски хумор“.

Озадачава последното словосъчетание, което трябва да бъде дообяснено, че се свързва не с името на *Димитър Димов*, а на *Борис Димовски* например. Смятаме, че по-ясно би било това правило да се формулира, като се подчертае формалният завършек на името: ако завършва на *-ов, -ев, -ин*, да се изписва с главни букви и полуслято, а ако завършва на *-ски* – с малки букви и слято. Като изключения могат да се посочат онези фамилни имена, които по принцип завършват на *-ски*, като *Цанко Церковски, Борис Димовски, Стоян Михайловски* и др. подобни.

Във връзка с коментираните примери озадачаващи са и словните единици, като *мойсеев* (с. 382), *херкулесов* (наред с логичното – *херкулесовски* с. 648), *шекспиров* (наред с логичното *шекспировски* – с. 667), *шилеров* (наред с логичното *шилеровски* – с. 668). Явно авторът на тези букви има такива виждания и не се съобразява с правилата.

Странно е също така прилагателното име *елинпелински* (с. 254), вместо *елинпелиновски*, с което сме свикнали. Но тук вероятно трябва да се направи разграничение, че едното прилагателно име е образувано от името на писателя *Елин Пелин (елинпелиновски)*, а другото от името на града *Елин Пелин (елинпелински)*. Подобно уточнение липсва.

Не е ясно как се изписват названията на селищата *Понгригорово*, *Попрусаново*, *Хаджидимово*, *Хаджидимитрово*, които в НПРБЕ са написани слято, тъй като бяха представени като изключения, а в ОПРБЕ отсъстват. Може би трябва да ги подведем под общото правило за разделно писане на такива селищни названия, т.е. като *Отец Паисиево* и *Капитан Андреево*. И тук отново искам да подчертая осезателната липса на приложения, които в НПРБЕ бяха 17 на брой и уточняваха правописа на всякакви лични имена, географски названия, названия на парични единици и т. н.

При **правописа на наречията** също се очертават множество проблеми, но ние ще се спрем само на някои от тях. Затрудняват словосъчетания от типа на *от горе до долу*, *от тогава до сега*, *от време на време*, *от край до край*, за които се препоръчва разделно писане, и подобни на тях, но с различно изписване, като: *от горе надолу*, *от сега нататък*, *от ляво надясно*. Смятаме, че тук унификацията е желателна, ако не и задължителна. В НПРБЕ необясним беше правописът на: *донемайкъде*, *немай-къде*, *от немай-къде*. В ОПРБЕ намираме следното изписване: *донемайкъде*, *немай-къде*, липсва *от немай-къде*. *Посвоему*, *постарому*, *поновому* вече са регламентирани само със слято писане. Липсват обаче *по моему*, *по твоemu*, *по нашemu*, *по домашному*, *по военному* и подобни. Явно тук се запазва разделното писане.

Проблемите във връзка със слятото, полуслятото и разделното писане в българския език са изключително много. Тук очертахме само много малка част от тях. Смятаме, че е необходима преди всичко промяна на теоретичната база, което ще доведе до по-голяма яснота и стройност на съответните речникови единици.

Проблемите, свързани с **дублетността** и с нейното представяне в речника, на пръв поглед не занимават носителите на езика, а само изследователите. Но когато всеки се сблъска с правописа или произношението на думи, които са дублетни, може да не успее да прецени дали съответната словоформа е вярна. В ОПРБЕ на дублетността е обърнато особено внимание, като се търсят по-действени начини за осъвременяване на правописа чрез промяна в статута на някои категории дублетни думи. Съвсем правомерно са отпаднали както отделни думи, така и цели категории.

Във връзка с това, а и въз основа на задълбочени наблюдения определено можем да кажем, че ОПРБЕ е речникът с най-много дублети. Те изискват специално внимание и ще ги разгледаме допълнително. Единствено можем да отбележим, че в ОПРБЕ са въведени и някои нови дублети, които липсваха в НПРБЕ, отново без диференциация. Добре би било и за тях да има приложение, което да улесни ползващите речника. В речника са изведени и множество акцентни дублети, но ще посочим само два от тях: *произхóд* и *прои́зход*, *структу́ра* и *стру́ктура*. Подчертаваме ги, защото доскоро беше задължително произношението на *произхóд* и *структу́ра*. Явно тук е отчетена масовата практика, макар че подобни промени трябва да се правят след широко проучване и задълбочено изследване, а не да се базират на личните предпочитания на авторите. Защото в такъв случай, отчитайки именно масовата практика, можем да приемем и *училищА* или пък *бЮро!*?

Разделът, посветен на **употребата на главните и малките букви**, е организиран традиционно. Новост е краткият, но достатъчен текст, обясняващ употребата на малката буква, но и в него не са включени нови правила.

Задължителната главна буква при употребата на личните местоимения в състава на учтивата форма е доста старо правило, но в ОПРБЕ е изрично подчертано.

Господине, моля Ви за съдействие.

Колеги, Вашият проект е одобрен от Европейската комисия.

Новост е също така задължителното изискване с главна буква да се пишат съществителни, прилагателни имена и местоимения, които се отнасят до Бог, с изключение на случаите в т. 50.1. Струва ни се обаче, че тук има печатна грешка и че става въпрос за т. 51.1., защото т. 50.1. не е свързана с думи, отнасящи се до Бог. Примерите показват, че правилото се отнася както за църковни, така и за светски текстове.

Защото Ти си пазител на душите и телата ни.

Отче наш, Който си на небесата...

В т. 51.1. е обяснено, че във фразеологичните съчетания съществителните Бог и Господ се пишат с малки букви. Например:

Не дай божe да се върне!

В НПРБЕ беше уточнен правописът на прилагателното *свети/света*, като се препоръчваше главна буква само в ограничен брой установени от културната традиция съчетания, като *Света Дева*, *Свети Дух*, *Света Троица*, или пък при назоваване на църкви, манастири, училища и други подобни институции (*църква „Свети Иван Рилски“*, *клиника „Света Екатерина“* и т.н.). Във всички

останали случаи прилагателното *свети/света* и преводните *сан, санта, сент, сейнт* и други подобни се пишат с малка буква. В ОПРБЕ подобни указания липсват, което може би означава, че трябва да се ръководим по НПРБЕ.

Позволихме си толкова конкретика (макар че има още хиляди примери), защото смятаме, че само широкото обсъждане на отделните случаи от цялата езиковедска гилдия може да доведе до положителни резултати. Постарахме се също така да спестим някои от мненията си по отделните въпроси, за да коментираме направеното от авторския колектив на речника. Без да имаме претенции за кодификаторска функция, смятаме, че е нужно широко обсъждане на правописните проблеми и сериозна и задълбочена работа както от кодифициращата институция, така и от езиковедите, работещи в различните университети на страната. Ако не се изведат докрай проблемите и не се вземат разумни решения, ще продължим линията на недостатъчната грамотност.

Правописният речник е всеобщ, за всички българи и за изучаващите български език. Затова към него трябва да се подхожда изключително отговорно. Всякакви неточности, недоглеждания, пък били те и случайни, са абсолютно недопустими. Затова подобни речници се правят от голям екип висококвалифицирани специалисти със съответната техническа база и се изработват дълги години след наблюдения и задълбочени проучвания. Тъй като тези речници са за всички нуждаещи се и интересувачи се, задължително е те да са максимално категорични, да не изискват специализирани познания от потребителите или правене на лингвистичен анализ, а недвусмислено и категорично да съветват и ръководят, да представят актуално състояние, а не тенденции.

ЛИТЕРАТУРА

НПРБЕ 2002: *Нов правописен речник на българския език.* София: Хейзъл, 2002.

ОПРБЕ 2012: *Официален правописен речник на българския език.* София: Просвета, 2012.

ПРСБКЕ 1983: *Правописен речник на съвременния български книжовен език.* София: БАН, 1983.

Правила 2011: *Правопис и пунктуация на българския език. Основни правила.* София: Просвета, 2011.

Станчева 2012: Станчева, Р. Правописните правила – време за промяна в подхода. // *Български език*, 2012, кн. 1, 17 – 23.